

ASPECTE LOGICE CATEGORIALE ALE IDEII DE SISTEM ÎN FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ¹

ȘTEFAN-DOMINIC GEORGESCU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”,
Academia Română / Academia de Studii Economice din București

LOGICAL CATEGORIAL ASPECTS OF THE IDEEA OF SYSTEM IN ROMANIAN PHILOSOPHY

Abstract. The paper sketches a general framework of Romanian systematic philosophy, focusing on the existing types of philosophizing in a systematic manner. The main point is that a contextual philosophy (restricted to a certain historical evolution, to a certain geographical area, and to a language) must rely upon a starting point, provided by a certain philosophical perspective. As for the identity of such a philosophy, with respect to Romanian philosophy, one needs to adapt the systematic-categorial way and to apply it to the historical evolution of philosophy (in this case, to Romanian philosophy). The paper also attempts to check whether there is a unity of Romanian systematic philosophy given by some main traits of particular philosophical systems. The main point is that deduction of categories, method, moments of system, and completeness could offer some elements of this national philosophy, together with the search for an integral table of categories, which could bring about the unquestioned legitimacy of using the expression „Romanian philosophy”.

Keywords: contextual philosophy, Romanian philosophy, deduction of categories, systematic philosophy, completeness, speculative.

I

După istoriile filosofiei elaborate, în secolul al XIX-lea, de G.W.F. Hegel² și, în secolul al XX-lea, de Frederick Copleston³ este foarte dificil de abordat această disciplină altfel decât în orizontul unui concept care asigură unitatea sincronică și diacronică – de fapt, chiar evolutivă – a perspectivelor filosofice demne de a fi plasate la scară istorică. Fiind vorba despre o unitate conceptuală care se desfășoară sau

---

¹ Studiul este alcătuit din două părți care au fost publicate anterior, ca articole separate, în *Revista de Filosofie*, nr. 5/2021 și 3/2022.

² G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istoria filosofiei. I și II*, Editura Academiei Române, București, 1963, 1964 trad. rom. D.D. Roșca.

³ Frederick Copleston, *Istoria filosofiei. I. Grecia și Roma*, traducere din limba engleză de Ștefan-Dominic Georgescu și Dragoș Roșca, București, Editura All, 2008.

dezvoltă în timp, aceasta poate fi stabilită numai la nivel fundamental, al categoriilor și conceptelor constitutive, pe de o parte, dar și integrative, pe de altă parte. Demersul de cercetare în istoria filosofiei are, în aceste condiții, două dimensiuni: de identificare a unor categorii care să asigure o unitate a diversului proteic al sistemelor filosofice, dar și de stabilire a concepțiilor care se pot ridica la nivelul unei istorii filosofice a filosofiei, validând astfel acele categorii. De fapt, metodologic vorbind, este în discuție un demers dublu, de vreme ce aceste două dimensiuni se configurează simultan, dar se și reglează reciproc.

Intenția lucrării de față este de a cerceta în ce măsură cele două dimensiuni mai sus amintite pot structura și contribuțiile românești în domeniul filosofiei sistematice, generând astfel acea unitate cuprinsă succint în sintagma „istoria filosofiei românești”. Neajunsul ar fi, totuși, dat de o realitate atât empirică, cât și istorică: preocupările românești de filosofie sistematică nu sunt foarte numeroase, sunt despărțite, uneori, de granițe geografice sau temporale semnificative, deci identificarea unei unități conceptuale-istorice ar fi cu atât mai dificilă. În același timp, un concept al filosofiei românești – desfășurat pe dimensiunea sa istorică – riscă inevitabil să fie ori prea permisiv, ori prea restrictiv. Concret, la nivelul metodologiei cercetării, de pildă, impunerea restricției ca anumiți gânditori să se fi exprimat în limba română sau ca unele opere să fie elaborate în limba română pentru a putea fi aparținătoare filosofiei românești ar lăsa în afara acesteia nume semnificative ale filosofiei universale, precum Emil Cioran sau Mircea Eliade. Și, dacă acești doi gânditori nu sunt neapărat relevanți pentru o sinteză a contribuțiilor cu caracter de sistem în filosofie, atunci poate fi avut în vedere un filosof mai puțin cunoscut, Dimitrie Cuclin, care a lăsat posterității un tratat de metafizică netradus în limba română⁴ – deși cu greu se poate accepta că Dimitrie Cuclin a fost altceva decât un filosof român.

Categoriile și conceptele fundamentale asigură unitatea sistematică a unei filosofii care se plasează pe un areal geografic și pe o perioadă istorică – și tocmai acestea oferă cadrul general care îi furnizează acesteia elementul identitar. Și, ca aspect preliminar, acestea asigură și selecția autorilor și contribuțiilor care sunt luate în considerare. Dar, așa cum ar fi de așteptat, nu restrictiv – sau nu mai restrictiv decât ar putea interveni în discuție criteriul legat de limba în care au fost elaborate aceste contribuții. Astfel, tot la nivelul metodologiei cercetării, în anumite condiții criteriile geografic, istoric și lingvistic îngăduie sau chiar pretind relaxări, tocmai pentru a asigura o justă încadrare a unui gânditor sau a unei lucrări în cadrul filosofiei românești. De altfel, procedura nu este nouă, de vreme ce gânditori importanți, revendicați în contemporaneitate de diverse culturi, au scris în alte limbi decât cele specifice acelei culturi sau au locuit în alte zone decât cele aparținătoare teritorial unor națiuni – poate cel mai ilustrativ exemplu fiind aici cel al lui Gottfried Wilhelm Leibniz, căruia i se pot alătura numeroși filosofi medievali care au scris în limba latină, la fel cum numeroși filosofi ai Greciei Antice aparțineau altor etnii (despre Socrate, de pildă, se crede că era trac). În acest context, dinamica

---

⁴ *Traité de Métaphysique*, manuscris, biblioteca „V. A. Urechia”, Galați.

internă a unei filosofii considerate la nivelul conceptelor și categoriilor sale fundamentale, dar și la cel al geografiei, istoriei și limbii în care a fost exprimată, este ea însăși relevantă filosofic – criteriile folosite pentru a stabili identitatea unei filosofii fiind, la rândul lor, în mod clar o temă de dezbatere filosofică.

Dificultățile majore apar atunci când dezbaterea cu privire la aceste criterii de selecție și de integrare blochează cercetarea propriu-zisă, mai cu seamă dacă se ajunge pe calea închisă a polemicii cu privire la un anume autor sau o anume operă – care ar putea fi lesne plasate fie într-o cultură, fie într-alta. Soluțiile biografice sau referitoare la atașamentul declarat al unui filosof nu lămuresc neapărat situația, mai cu seamă că problemele filosofice sunt perene și tind spre universalizare. Constantin Noica, de pildă, se referă la rostirea filosofică românească⁵ sau la un fel aparte a de face ontologie al românilor – sau, cel puțin, de raportare a spirit(a)lului românesc la ființă, prin intermediul sentimentului⁶; contemporanul său, Mircea Vulcănescu, face, într-un anume sens, un pas chiar mai îndrăzneț și pune în discuție chiar o dimensiune românească a existenței – ontologic vorbind, aici se pune problema unui mod mai amplu decât sentimentul, anume existențialitatea, de raportare a unei națiuni la categoria fundamentală a filosofiei, și anume ființa⁷. S-ar părea că este dificil să se țină piept elementelor formativ-biografice, pentru că un gânditor se formează într-o anume cultură, este conotat cu structurile și problematica acesteia și este destul de greu să le părăsească pe acestea – iar problema se poate pune chiar în mod radical, dacă teoria kuhniană a paradigmatelor sau cea care plasează în centrul atenției epistemele, elaborată de Foucault, sunt luate nu neapărat ca repere interpretative, ci numai ca elemente de inspirație. Astfel, dacă se pune problema constituirii formativ-biografice a concepției unui anume filosof, o analiză profundă poate arăta cum anume, dincolo de fenomenologia concepției sale, există o logică și o metafizică specifice acesteia, iar acestea sunt condiționate cultural. Or, categoriile și conceptele fundamentale trimit dincolo de fenomenologie, tocmai spre logică și metafizică. Aici, însă, un istoric al filosofiei aflat sub puterea cartezianismului și kantianismului, poate pretinde că ineismul se opune unei interpretări relativiste – conceptele și categoriile identificate dincolo de manifestarea la nivel de fenomen a unei concepții (în sensul plasării acesteia la nivel geografic, istoric, lingvistic etc.) sunt universale, deci nu legitimează vreun angajament cultural. Și pe bună dreptate se poate pune întrebarea: cum ar putea fi logica, metafizica sau ontologia restricționate la o arie geografică, la o anume comunitate umană sau la o anume limbă? Nu cumva își pierd acestea tocmai dimensiunea filosofică, dimensiune care pretinde universalitatea? Și, mai ales în contextul filosofiei de sistem – nu au autorii de sisteme filosofice pretenția că acestea se referă la adevărul de dincolo de orice granițe relative la culturi și impuse de diversitatea acestora?

---

⁵ Constantin Noica, *Rostirea filosofică românească*, Editura Științifică, București, 1970.

⁶ Idem, *Sentimentul românesc al ființei*, Editura Humanitas, București, 1996.

⁷ Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței*, Editura Eminescu, București, 1996. A se vedea și Alexandru Surdu, *Mircea Vulcănescu și rostirea filosofică românească*, în Alexandru Surdu, *Comentarii la rostirea filosofică*, Editura KRON-Art, Brașov, 2009, p. 17 și urm.

Sunt, în acest context, câteva întrebări legitime care apar în cadrul unui demers metodologic ca acesta de față. Prima, și cea mai generală, ar fi aceea privitoare la ce se înțelege prin sistem filosofic sau prin contribuție sistematică. O alta ar fi cea mai sus menționată, privitoare la criteriile de selecție legate de identitatea culturală a demersurilor sistematice.

În primul rând, sistemul filosofic ar trebui să fie caracterizat de integralitate. Desigur, chiar și acest concept este în sine un subiect de dezbatere filosofică. Integralitatea de tipul unei *summe* ar fi, mai degrabă, o integralitate a întregii cunoașteri, fie că este aceasta filosofică sau nu. Desigur, cei trei mari creatori de sisteme filosofice integrale – Aristotel, Toma din Aquino și Hegel – au încercat să cuprindă întreaga cunoaștere în sistemele lor, dar fiecare în manieră proprie. O *summa* propriu-zisă le poate fi atribuită numai primilor doi, Hegel nepunând la dispoziție un sistem sumativ al întregii cunoașteri – de altfel, filosoful german se exprimă cu mai multe ocazii cu privire la ilegitimitate a includerii în corpul cunoașterii filosofice a unor aspecte. Desigur, discuția nu poate fi redusă doar la sistemele celor trei, dar acestea ar putea fi considerate sisteme de referință în cadrul unui demers, la rândul său filosofic, de a defini sau măcar de a fixa, la nivel de coordonate explicative, conceptul integralității. Pe de altă parte, s-ar putea vorbi de integralitate ca sinteză, de această dată mai mult cu referire la Hegel, în sensul fixării unei metode și a unui obiect de studiu sau cercetare pentru filosofia ca sistem, dar și cu referire la posibilitatea acesteia de a furniza un fundament al cunoașterii pentru toate celelalte domenii ale reflecției umane. În acest caz, ar fi vorba doar despre o stabilire, la nivelul categorial sau al conceptelor fundamentale, a unor elemente care să susțină unitatea cunoașterii, fie aceasta filosofică sau științifică. Deci, ar fi vorba despre categorii și concepte în calitate de structuri fundamentale care să precizeze raportarea originară a gândirii la obiectul său – de altfel, Hegel se și referă, în partea de început a *Logicii* din *Enciclopedia științelor filosofice*, la cele trei poziții ale gândului față de obiectivitate⁸, ceea ce ar fi, de fapt, doar un prim element care să dea seama de relația dintre categoriile și conceptele fundamentale, pe de o parte, și obiectul de cercetare al filosofiei, pe de altă parte. În plus, la o simplă analiză istorică și fără a fi necesare prea multe investigații și repere bibliografice (mai ales pentru că este vorba despre un loc comun), se poate constata că, pe parcursul vremii, filosofia a pierdut din aria sa de cuprindere nenumărate teritorii care au fost revendicate, în primă instanță, iar, mai apoi, preluate de științele particulare. Din acest punct de vedere, ar fi important de stabilit ce anume i-a mai rămas filosofiei de sistem – de vreme ce filosofii de ramură, și, cu precădere, filosofii științelor particulare, nu au neapărat pretenții de sistematicitate în sensul clasic al acestui termen.

În ce măsură, este, deci, clar conceptul integralității, care ar trebui să fie un element determinant pentru cel al conceptului filosofiei sistematice? Probabil că,

---

⁸ G.W.F. Hegel, *Introducere la Enciclopedia științelor filosofice. Logica*, Editura Humanitas, București, 1995, trad. D. D. Roșca, Virgil Bogdan, Constantin Floru, Radu Stoichiță.

cel puțin pentru filosofia românească, cel mai eficient răspuns ar fi acela legat de cele două moduri în care se face filosofia de sistem: sistematic-categorial sau sistematic-disciplinar. Neajunsul celui de-al doilea ar fi acela că, deși în cazul anumitor discipline, precum metafizica sau logica, probabilitatea de desprindere din filosofie este destul de redusă, există situații în care acest risc este mult mai crescut – cum ar fi situația recentă a epistemologiei în variantă naturalizată. Cu alte cuvinte, filosofia sistematic-disciplinară pare mai expusă la situația de a pierde, prin autonomizarea sau chiar ieșirea de sub tutela acesteia, a unor discipline – situație în care acest tip de filosofie sistematică ar pierde chiar elementul care dă integralitatea sa sau, cum ar spune Hegel, ar avea, în germenul său, propria pieire. Desigur, ca mai sus, existența unui nucleu tare al filosofiei, alcătuit, în principiu, din metafizică, ontologie, logică și etică ar putea fi invocată, dar, dacă multe sau toate celelalte discipline ar ieși de sub puterea filosofiei, atunci ideea integralității ar avea substanțial de suferit.

Varianta care rămâne, în acest context, ar fi cea a filosofiei sistematic-categoriale – aceasta punând de fapt la dispoziție un sistem integral al categoriilor în calitate de structuri fundamentale ale gândirii care sunt implicate în orice act sau fapt de cunoaștere, fie acesta filosofic sau nu. Pericolul pierderii de domenii de aplicabilitate sau cel al irelevanței reflecției filosofice pentru alte demersuri de cunoaștere este quasi-nul, de vreme ce categoriile și conceptele fundamentale sunt, practic, permanent la lucru, indiferent de domeniul în care cunoașterea se petrece. Integralitatea sistemului filosofic categorial ar fi, astfel, salvată, cel puțin dacă sensul principal al acestei integralități este acela al acoperirii oricărui act al gândirii în încercarea acesteia de a cuprinde obiectul său. Un sistem integral al categoriilor ar fi, deci, acela care furnizează un fundament pentru orice încercare de natură cognitivă – fiind sarcina filosofilor care elaborează astfel de sisteme de a se asigura că acestea pot da seamă de tot corpul cunoașterii.

Totuși, aceasta ar fi doar o integralitate sincronică sau cu pretenții extrem de reduse de diacronicitate. Problema integralității unui sistem filosofic categorial se pune și de-a lungul istoriei – aceasta în contextul mai sus precizat al pretenției sistemelor filosofice cu privire la universalitate. Din nou, o simplă privire istorică dovedește faptul că, practic, niciun sistem categorial nu reușește să dea seamă de unele lucruri care apar, în filosofie sau în alte domenii de reflecție, ulterior elaborării acestuia (cel puțin pe o perioadă mai lung de timp). Constantin Noica pretindea, de pildă, că grecii cunoșteau electricitatea, dar o considerau un fenomen lateral al naturii și care nu merită importanța și atenția care îi sunt acordate astăzi. Totuși, este de remarcat faptul că tot Constantin Noica, în *27 trepte ale realului*, pretinde că realizează un sistem integral al categoriilor, dar îl încununează cu ideea de undă, pe care o consideră la fel de originară precum categoriile lui Platon, Aristotel și Kant – cele pe care el le are în vedere în această lucrare⁹. În acest context, situația caracterului limitat al sistemelor categoriale pare evidentă, în sensul că este practic

---

⁹ Editura Științifică, București, 1969, p. 115 și urm.

imposibil să fie explicate dezvoltările ulterioare ale cunoașterii pe baza unui sistem al categoriilor plasat într-un anumit timp.

Soluția problemei ar putea fi oferită de Hegel care, în logica și istoria filosofiei pe care le elaborează, pare să pretindă că există o oarecare similaritate între dezvoltarea categoriilor gândirii și evoluția istorică a concepțiilor filosofice – în ciuda faptului că, datorită imperfecțiunilor aduse cu sine de temporalitatea istorică, la acest nivel mai există și reculuri (ceea ce în logica sa ar fi de neacceptat). Cu alte cuvinte, oricare dintre sistemele filosofice care au existat în istorie – și este neîndoiește că Hegel are în vedere doar sistemele filosofice, de vreme ce păstrează în filosofia sa doar ideea unei anumite concepții filosofice – au avut caracter de integralitate, cel puțin până la momentul evoluției istorice de care au dat seamă. Așadar, de pildă, un sistem precum cel al lui Descartes putea furniza un fundament categorial al întregului corp al cunoașterii până la momentul apariției lui. Problema care se pune este legată de dezvoltările ulterioare ale cunoașterii – sau, cum ar spune, probabil, Hegel, de imposibilitatea unui astfel de sistem de a da seama de ceea ce îl depășește în ordinea sintezelor logico-istorice care se produc ulterior. Iar aceasta pentru că un sistem filosofic care, la un moment dat, rămâne doar o etapă de dezvoltare a filosofiei, nu poate altfel decât reduționist să explice sisteme care îi sunt, în ordinea evoluției, superioare și succesive. Hegel ar putea salva situația tocmai prin pretenția că, de fapt, orice sistem cu caracter de etapă în evoluția filosofiei conține, *in nuce* și încă nedezvoltat, sistemul absolut al filosofiei, care, în acest sens, este prezent complet în toate etapele sale. Prin urmare, orice sistem filosofic categorial conține integral întregul corp al filosofiei (desigur, la nivelul categoriilor acestuia) – iar acesta ar putea fi singurul sens al integralității unui sistem filosofic categorial. Evoluția cunoașterii filosofice, care aduce cu sine noutatea și, odată cu aceasta, și necesitatea unor noi categorii filosofice, se realizează, în acest context, doar prin explicitarea a ceea ce era implicit – exact în maniera în care Hegel deduce speculativ toate categoriile și conceptele filosofice pornind de la cea mai abstractă dintre acestea, cea de ființă, care, la rândul său, se caracterizează prin integralitate și are, în sine, întreg sistemul categorial, până la ideea absolută.

Odată acceptată această idee a integralității, devine evident și un criteriu de selecție a sistemelor filosofice relevante pentru un concept cuprinzător precum „filosofia românească”. Se impune, în acest context, dovedirea faptului că există o astfel de relaționare logică între sistemele filosofice românești avute în vedere și că acestea reprezintă etape de dezvoltare legate între ele – de această dată indiferent dacă sunt categoriale sau disciplinare. Fiecare sistem ar trebui să se bucure de existența integralității sale, dar și de faptul de a anunța un nou sistem, care să se dezvolte pornind chiar de la cel anterior și care, la rândul său, să poată fi caracterizat de integralitate. Desigur, problema care rămâne deschisă este aceea a referinței sistemelor filosofice: dau acestea seama doar de o realitate zonală, cu identitate istorico-geografică și lingvistică, sau sunt puncte de vedere asupra întregului corp al cunoașterii care își are punctul de sprijin la nivelul unor coordonate istorico-geografice și lingvistice? Varianta mai relevantă filosofic ar fi cea de-a doua, desigur. Totuși, și prima ar

avea virtuțile sale – cel puțin în sensul unei promisiuni de dezvoltare de la zonal la universal. Oricum, semnificativ este faptul că acest sens al integralității are valoare metodologică, slujind cel puțin ca instrument de selecție, dar și ca exigență fundamentală prin care să se justifice sau să se ilegitimeze ideea unei filosofii aparținătoare unei anumite istorii, unei anumite arii geografice și, nu în ultimul rând, unei anumite limbi.

Date fiind precizările de mai sus, se pune în continuare problema unei unități la nivelul conceptelor și categoriilor fundamentale a unei anumite filosofii restricționate geografic, istoric și lingvistic. Totuși, o astfel de unitate nu se poate și nu trebuie să se reducă la simpla identificare a unor idei fundamentale comune mai multor creatori de sisteme filosofice aparținători unui anume spațiu geografic, unei anumite evoluții istorice și unei anumite limbi. Dacă abordarea este una speculativă, atunci, în spirit hegelian, tratarea problemei la nivel fundamental, al categoriilor și conceptelor de bază, nu va presupune, metodologic vorbind, identificarea de puncte comune mai multor perspective filosofice – tocmai pentru că în filosofie nu se operează cu un material pre-existent, ci acesta se constituie chiar în procesul elaborării filosofice a sistemului. Mai precis, problema unei unități nu se pune în termenii unor arii comune – fie acestea și fundamentale – ci, mai degrabă, ca posibilitate de elaborare a unui sistem filosofic sintetic, prin care toate cele anterioare lui să fie recuperate și revendicate ca parte a filosofiei restrânse la arealul geografico-istoric și lingvistic mai sus amintit. Deci, abordarea trebuie să pornească de la un sistem filosofic integral, care să aibă deschiderile necesare pentru a recupera alte contribuții sistematice, de a le transforma în momente ale sale și de a construi, astfel, identitatea sincronică și diacronică, dar și lingvistică¹⁰, a ceea ce s-ar numi, de pildă, „filosofie românească”. O astfel de reușită ar în(de)plini o evoluție istorică și ar unifica identitar o anumită arie geografică – aspectul lingvistic, adică stabilirea unui limbaj specific filosofiei respective, fiind dovada maturizării acesteia. O astfel de concluzie ar decurge, de pildă, din chiar ideea lui Constantin Noica de „rostire filosofică românească” – care ar trimite către preluarea, la nivel de preocupare, a tuturor problemelor filosofice perene de către o anumită filosofie și așezarea acestora într-un anume limbaj și într-o anumită terminologie. Totuși, filosoful român – deși pare să creadă că, măcar la nivelul unei ontologii incipiente, problema filosofică fundamentală, aceea a ființei, se pune la nivelul filosofiei românești și că poate exista un răspuns românesc la această întrebare, dar și la toate celelalte – nu elaborează un sistem categorial-filosofic, ci pare să se mulțumească cu ideea „rostirii” care, oricât de strălucită ar fi, nu duce lucrurile la nivelul originar al tratării categoriale. E posibil ca Noica să nu fi considerat că spiritul conotat istorico-geografic și lingvistic pătrunde chiar până la aceste niveluri – argumentul putând fi acela că, de la o anumită etapă, diferențele de această natură să devină irelevante, iar ceea ce se cuprinde cu gândul filosofic să fie, de fapt, aparținător naturii umane (indiferent de arealul istorico-geografic sau

---

¹⁰ O tratare atentă a relației dintre filosofie și limba în care aceasta este scrisă se regăsește la Alexandru Surdu, *Comentarii la rostirea filosofică*, Editura KRON-Art, Brașov, 2009.

lingvistic). O astfel de perspectivă pare legitimă – un sistem filosofic, mai ales sistematic-categorial, cu pretenții de integralitate, trebuie să părăsească, de la un anumit nivel, accidentalitățile istorice, geografice sau lingvistice și să se refere la ceea ce este universal și peren în natura umană; dar nu este mai puțin adevărat că aceste accidentalități, iar nu altele, au deschis o astfel de posibilitate de universalizare, așadar contribuția acestora trebuind apreciată cum se cuvine. Oricum, de dragul unei cuprinderi rezumative, trebuie spus că unitatea unei filosofii (la nivel istoric, geografic și lingvistic) este cea construită de o abordare cu pretenții de sinteză, iar tot ce revine filosofiei respective este deschiderea posibilității ca o astfel de abordare sintetică să aibă loc.

La această etapă a discuției impactul este mai ales la nivel metodologic și conceptual. Metoda propusă, prin urmare, nu este aceea a sintetizării unui material dat – materialul fiind sistemele sau contribuțiile sistematice aparținătoare unei anumite filosofii. Dimpotrivă, în evoluția cronologică a unei filosofii apare la un moment dat predispoziția unei identificări a sa de sine stătătoare – iar aceasta printr-o realizare sistematică exemplară, prin intermediul căreia este propusă o anumită schemă categorială pe baza căreia se face ulterior selecția a ce aparține unei filosofii și ce nu, dar și a ceea ce este relevant la nivel universal sau se rezumă doar la accidentalitate. Ar putea apărea aici o acuzație de arbitrarie subiectiv – în sensul în care, practic, orice creator de sistem filosofic ar putea revendica orice sistem anterior acestuia, astfel încât unitatea sau reconstrucția s-ar putea realiza în mai multe feluri. Acuzația pare să fie justă, dar nu la nivelul arbitrarului. Categoriile și conceptele unui anumit sistem filosofic nu se pot extinde istorico-geografic și lingvistic fără restricții – cu alte cuvinte, materialul pe care îl prelucrează are elementele sale restrictive (ceea ce intră oarecum în divergență cu o teză de mai sus). Nivelul maxim până la care ar putea funcționa o astfel de acuzație ar fi acela al perspectivismului – dar o astfel de acuzație a încetat de mai bine de un secol să fie un element negativ pentru reflecția filosofică (mai cu seamă că nume mari ale filosofiei universale, precum Nietzsche și Ingarden, au susținut această atitudine filosofică). Nu este nimic mai firesc, la acest moment al analizei, să apară ideea că, de pildă, filosofia românească (la fel ca și alte filosofii de acest fel) să aibă elemente (gânditori, idei, sisteme etc.) pe care să le revendice și alte filosofii. În ultimă instanță, acesta ar fi tocmai un argument care să arate valoarea universală a unor astfel de elemente.

Ar mai fi adecvat de adăugat, de dragul acurateții, că, în cazul abordărilor care vizează statutul unei filosofii delimitate geografico-istoric și lingvistic, se impune stabilirea unui nivel până la care se poate pretinde că există un astfel de specific pentru categorii și conceptele fundamentale, nivel dincolo de care toată construcția trece la nivelul naturii umane, indiferent de aceste particularități – desigur, dacă există o astfel de limită sau nu.

Tot sub aspect metodologic, perspectiva hegeliană asupra ideii de sistem pare să fie cea mai îndreptățită, din următorul punct de vedere: cele mai recente contribuții la filosofia sistematică – ceea ce s-ar putea numi „filosofia la zi” sunt și cele mai cuprinzătoare și relevante. Cu alte cuvinte, dacă se pune problema cuprinderii,

la nivelul istoriei filosofiei, dar și al filosofiei istoriei, a unor sisteme într-o perspectivă integrală și unitară, atunci cea mai bună soluție ar fi recursul la cel mai recent și mai integrator sistem elaborat. Inevitabil, sistemele anterioare – desigur, cele care pot sau au deschiderea către un astfel de demers de natură sintetică – vor suferi de lipsuri care decurg din simpla cronologie: filosofia, tot hegelian vorbind, este întoarsă spre trecut și are mai puține veleități anticipative. Sub aceste auspicii, în filosofia românească, de pildă, ar trebui avute în vedere două aspecte: pe de o parte, care sunt contribuțiile sistematice ce se pretează la a fi revendicate ca făcând parte din aceasta și, pe de altă parte, care este contribuția sistematică sub categoriile căreia unificarea se va realiza. Un astfel de demers are cel puțin un antecedent, dar la nivelul filosofiei universale – anume cel al lui Hegel, care arată că evoluția filosofiei este orientată spre realizarea ideii absolute (prin care acesta înțelege, în linii mari, cuprinderea integrală a realului în ideal). Desigur, s-ar putea vorbi, ca la începutul prezentei lucrări, și de Frederick Copleston, care așează evoluția filosofiei universale în termenii revelației divinității în lume¹¹.

În filosofia românească cea mai recentă realizare de natură sistematică este reprezentată de filosofia pentadică. Aceasta are caracter sistematic-categorial, deși autorul, Alexandru Surdu, face și considerații privitoare la filosofia sistematic disciplinară. Totuși, sistemul pentadic ca atare, se bazează pe cinci categorii: Subsistența (Transcendența), Existența, Ființa, Realitatea și Existența Reală (Lume, Viață). Desigur, tratarea este categorială, cel puțin în sens metodologic, dar și la nivelul conținutului, în bună măsură, de vreme ce se pune problema relaționării între categorii și concepte fundamentale prin intermediul gândirii de tip speculativ. De altfel, structura categorial-pentadică parcurge întreg sistemul¹². De pildă, la nivelul Subsistenței, se regăsesc cinci categorii: Unul, Totul, Absolutul, Infinitul și Eternitatea. Acestea sunt super-categorii, în sensul în care se spun fiecare pe sine despre sine și fiecare despre cealaltă, dar nu în mod predicativ, judicativ sau referențial¹³. La fel, la nivelul Existenței se regăsesc eonul, estetonul, antetonul, perceptonul și reprezentarea – și acestea având tot natură categorială, desigur, cu păstrarea specificului lor de elemente ale existenței senzoriale¹⁴. În aceeași manieră funcționează lucrurile și în cazul altor componente ale sistemului.

Problema care se pune este legată de caracterul universal sau restricționat la un context (istorico-geografic și lingvistic) al filosofiei pentadice. Aceasta pare să fie, totuși, o alternativă la adresa altor sisteme care se referă la problemele perene ale filosofiei. Pe de altă parte, reperele biografice ale autorului nu sunt neapărat relevante, fie acestea asumate sau nu. În acest context, se pot contura două elemente referitoare la problemele ridicate mai sus cu privire la natura sistemelor filosofice și

---

¹¹ Anton Adămuș, *Studiu introductiv la Frederick Copleston, Istoria filosofiei. I. Grecia și Roma*, Editura All, București, 2008, p. XIV și urm.

¹² Alexandru Surdu, *Filosofia pentadică II. Teoria Subsistenței*, Editura Academiei Române, București, 2012, p. 10.

¹³ *Ibidem*, p. 37.

¹⁴ Idem, *Filosofia pentadică III. Existența nemijlocită*, Editura Academiei Române, București, 2014, p. 47 și urm.

aplicarea acestora în vederea constituirii unei filosofii contextuale (la nivel istorico-geografic și lingvistic). Primul: sistemele filosofice, fie că sunt încheiate sau numai parțial elaborate, trebuie să aibă dimensiunea universalității. Al doilea, identitatea unei filosofii contextuale (considerată în dimensiunea sa istorică, la nivelul unui areal geografic și conotată cu elementele lingvistice specifice) se poate stabili doar prin evaluarea acesteia cu ajutorul cadrului pe care îl oferă un sistem filosofic din perspectiva căruia se discută. Desigur, rezultatul cercetării poate fi pozitiv sau negativ, în sensul că se poate realiza unificarea și, prin urmare, identificarea ca un întreg a unei filosofii contextuale.

Acest ultim argument justifică, de fapt, sau chiar legitimează demersul istorico-sistematic. Mai precis, pentru a vedea dacă o filosofie contextuală există sau nu, trebuie procedat conform celor de mai sus. Particularizând și mai mult, pentru a vedea dacă există o filosofie românească, trebuie stabilit punctul de vedere din care se privesc lucrurile, iar, mai apoi, evaluată fiecare contribuție relevantă în parte. La fel stau lucrurile cu contribuțiile sistematice în filosofia românească – acesta ținând doar un caz particular al filosofiei românești.

În consecință, atât la nivel programatic, dar și la nivel metodologic, o unitate a filosofiei de sistem românești poate fi dată doar dintr-o perspectivă a unui sistem anume – faimoasa „perspectivă de nicăieri”, absolut obiectivă fiind invalidată. În plus, ca mai sus, ar fi de dorit să se plece de la cea mai recentă realizare în domeniu – pentru a reduce riscul limitărilor care țin mai ales de succesiunea cronologică și de limitele unor realizări anterioare de a da seama de rezultatele cercetărilor ulterioare acestora.

II

Dacă se pune problema existenței unei unități sistematice, sincronice și diacronice, a filosofiei românești, atunci în cadrul unei astfel de cercetări primul aspect care trebuie avut în vedere ar fi acela legat de dimensiunea logică a discuției – în sensul identificării unui *pattern* subiacent sistemelor filosofice sau contribuțiilor cu caracter sistematic. La acest nivel, două sunt chestiunile care s-ar cere analizate: pe de o parte, în ce măsură există sau ar putea fi reconstituite logici specifice sistemelor filosofice, elaborate ca atare de autorii acestora, dacă acestea chiar au fost aplicate în construcția sistemelor și care ar fi relația dintre aceste logici; pe de altă parte, dacă se poate identifica efectiv o structură repetitivă, cu variații suficient de mici încât să se poată vorbi de o unitate la nivel logic a sistemelor filosofice românești¹⁵. Desigur, problema pare a fi mai ușor de soluționat în cazul contribuțiilor cu caracter sistematic-disciplinar, de vreme ce acestea ar trebui fie să conțină o logică specifică sau, măcar, niște elemente care să slujească reconstituirii acesteia. În cazul contribuțiilor sistematic-categoriale, o astfel de logică ar trebui reconstituită de la

---

¹⁵ Pentru stabilirea unor repere privitoare la abordarea istorico-teoretică și comparativă a contribuțiilor sistematice din filosofia românească vezi și Sergiu Bălan, „Filosofia sistematică românească. Aspecte istorico-teoretice și comparative”, în *Revista de filosofie*, tomul LXIX, nr. 1, 2022, pp. 6–20.

zero. Fără îndoială, rămâne și varianta în care autorii asumă unul dintre tipurile de logică deja existente.

O anecdotă filosofică destul de cunoscută spune că este marele merit al lui Aristotel de a fi creat o logică – cea din *Organon* –, dar că un merit și mai mare ar fi acela că filosoful grec nu a folosit practic nicăieri în lucrările sale această logică; ar fi fost greu de imaginat, în acest context, cum ar fi arătat *Metafizica* sau *Etica nicomahică* formulate ca o înșiruire de silogisme și polisilogisme. Dincolo de anecdotică, însă, se impune analiza relației care se stabilește între logica elaborată sau subiacentă unei contribuții filosofice cu caracter sistematic și structura logică a acesteia – nu este neapărat necesar ca acestea să fie coincidente, așa cum o arată, de altfel, sistemul lui Aristotel în care acesta, ca în anecdota de mai sus, nu întrebuițează propria sa logică.

Existența unei logici specifice sistemului, dar și a unei structuri logice a sistemului ar putea constitui criterii chiar pentru caracterul sistematic sau nu al unei anumite contribuții filosofice. Astfel, *stricto sensu*, contribuții sistematice în filosofia românească au avut Constantin Noica, Lucian Blaga, Vasile Conta, Alexandru Surdu și, cu unele rezerve, Titu Maiorescu¹⁶. S-ar mai putea adăuga și ale aspecte care caracterizează sau susțin sistematicitatea unor perspective, precum existența unui schematism sau înlănțuirea deductivă a conceptelor (în spiritul deducției categoriilor la Kant sau al determinațiilor gândirii la Hegel). Mai apoi, sistematicitatea ar putea fi legată de facultățile gândirii care sunt implicate în demersul filosofic respectiv: gândirea intelectuală, gândirea rațională sau gândirea speculativă. Hegel, de pildă, apreciază că așa-numita „perioadă a metafizicii” reprezintă, de fapt, o perioadă a metafizicii intelectului¹⁷ – fapt care ar putea legitima, și în cazul filosofiei românești, o cercetare care să se refere la care dintre facultățile gândirii a fost dominantă fie într-o anumită perioadă a istoriei filosofiei românești, fie în cazul uneia sau alteia dintre contribuțiile filosofice românești cu caracter sistematic (sisteme sau fragmente sistematice).

Analiza structurii logice a sistemelor filosofice se referă, prin urmare, la: facultățile gândirii care sunt implicate în elaborarea sistemelor; tipul de logică care se constituie ca schelet al sistemului și măsura în care există o concordanță între aceasta și logica din sistem (fie că a fost efectiv elaborată, fie că este subiacentă acestuia); rolul pe care îl joacă efectiv logica în sistem – inclusiv la nivelul implicațiilor metodologice. În plus, se pune problema tipurilor de forme specifice logicii sistemului, care ar putea fi trei: forme de modelare, specifice logicii intelectului; forme de reflectare, specifice logicii rațiunii; forme de reproducere, specifice logicii dialectico-speculative¹⁸. În mod evident, trebuie identificat în ce măsură logica sistemului

---

¹⁶ Vezi și Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *Istoria filosofiei românești*, Editura Academiei Române, București, 2018, pp. 234–259.

¹⁷ G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei. II*, Editura Academiei Române, București, 1964, p. 406 și urm.

¹⁸ Vezi Alexandru Surdu, „Cuvânt introductiv” la Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Editura Humanitas, București, 1991, trad. rom Alexandru Surdu, mai ales p. 28 și *passim*.

(care furnizează sau nu structura logică a sistemului) a fost sau ar putea fi schematizată – eventual sub formă simbolică.

La acest nivel, logicii intelectului i-ar corespunde operațiile, funcțiile și relațiile. Operațiile, cel puțin în abordările clasice ale logicii intelectului, sunt reprezentate de cei șaisprezece operatori logici cu caracter sincategorematic, dintre care numai câțiva sunt denumiți efectiv și uzuali (negația, disjuncția, conjuncția, implicația, disjuncția exclusivă). Funcțiile sunt de forma $f(x)$, iar relațiile pot fi de două sau mai multe locuri (de tip aRb sau mai dezvoltate sub aspectul numărului de elemente pe care le pun în legătură). În contextul acestui tip de logică se vorbește despre termeni și propoziții și despre relațiile dintre acestea.

Formele logicii raționale, pe de altă parte, sunt noțiunile, judecățile și raționamentele (silogisme), între care se stabilesc raporturi de sferă sau conținut configurate prin funcționalitatea logică a verbului „a fi” (copula).

Formele logicii speculative sunt conceptul/categoria, diviziunea originară/arheotomia și sinteza absolută/panoplia/Ideea¹⁹. O astfel de logică se dezvoltă în contextul capacității gândirii de a se manifesta procesual, de a cuprinde în formele ei sisteme ideale sintetice, cu ajutorul sau pornind de la cele cinci super-categorii: unul, totul, absolutul, infinitul și eternitatea. Se observă lesne că o astfel de logică este caracterizată de ideea de integralitate – specificitatea relațiilor dintre formele acesteia fiind tocmai aceea că se cuprind integral unele pe celelalte sau, altfel spus, că tot sistemul logicii se regăsește integral, într-o anumită formă, în fiecare dintre componentele sau formele sale.

Dacă se acceptă – măcar în calitate de cheie interpretativă – punctul de vedere hegelian cu privire la identitatea dintre idee și sistem, atunci un sistem filosofic nu este nimic mai mult decât aplicarea logicii care îi este specifică diverselor domenii de reflecție. Prin urmare, o anumită structură logică ar trebui să se regăsească în toate componentele unui sistem – lucru care ar apărea evident mai ales în cazul filosofiei sistematic-disciplinare. Astfel, metafizica, epistemologia, etica, estetica și alte discipline filosofice ar trebui să aibă, efectiv, aceeași structură logică și să fie, de fapt, constituite prin „umplerea scheletului logic” de un anume tip de reflecție asupra unui domeniu specific asupra căruia se exercită gândirea. Totuși, dacă lucrurile ar sta astfel, unitatea sistematică este pusă la îndoială – cel puțin atunci când se pune problema unei depășiri a simplei identități de structură. Necesitatea relațiilor dintre componentele sistemului ar fi redusă la simpla comunitate de structură, conținuturile putând fi, de altfel, luate de oriunde – ceea ce contravine spiritului hegelian. Cel mai probabil, gânditorul german ar fi considerat că o astfel de unitate este doar exterioară și că nu reflectă necesitate dezvoltării ideii sau conceptului.

În cazul filosofiei sistematic-categoriale, nu ar fi vorba efectiv despre o știință separată a logicii – dimpotrivă, ideile logice având poziționarea lor în ansamblul arhitectonic al sistemului fără să fie necesară o tratare separată, mai mult sau mai puțin schematică și formalizată, a acestora. Logica subiacentă sistemului nu ar fi,

---

¹⁹ Idem, *Filosofia modernă*, Editura Paideia, București, 2002, p. 174.

în aceste condiții, altceva decât o deducție categorială sau, tot în spirit hegelian, o deducție a determinațiilor²⁰ aparținătoare sistemului. Totuși, în acest context, logica ar fi o structură care funcționează în fundal și chiar mai mult, care se modifică pe parcursul dezvoltării sistemului – așa cum se întâmplă, de fapt, chiar în sistemul filosofic hegelian (în cadrul căruia orice schematism este eliminat, iar determinațiile conceptuale sunt în permanentă schimbare).

Care dintre aceste maniere de a aborda statutul logicii în cadrul unui sistem filosofic ar trebui căutată în filosofia românească? La prima vedere, Lucian Blaga și Constantin Noica procedează sistematic-disciplinar, iar Vasile Conta și Alexandru Surdu abordează problematica filosofică în sens categorial. La o analiză mai atentă, totuși, se constată că, de pildă, sistemul lui Blaga este mai degrabă categorial, fiecare dintre părțile acestuia fiind, de fapt, dezvoltarea sistematică a unei categorii filosofice, iar nu o disciplină filosofică *stricto sensu*, în ciuda faptului că modul de exprimare al acestuia poate fi înșelător²¹. Tot în acest sens, atât în lucrările de ontologie²², cât și în cea de logică²³, Constantin Noica are o abordare categorială, cu o puternică semnificație deductivă. Faptul este și mai evident în *27 trepte ale realului*²⁴, unde acesta sistematizează și așează într-o ordine deductivă inedită cele trei table clasice ale categoriilor – elaborate de Platon, Aristotel și Immanuel Kant – fără a uita să adauge categoria reflecției științifice actuale, anume unda. Chiar mai mult, în *Scrisori despre logica lui Hermes*²⁵ toate determinațiile logice sunt elaborate deductiv – dar mai ales cea care se apropie, prin schematism și caracter formal, cel mai mult de accepțiunile actuale ale logicii, adică schema I–D–G. Așadar, determinațiile logicii sunt parte a deducției sistematic-categoriale. În plus, structura logicii elaborate de Noica (în ciuda caracterului narativ, înfățișat sub formă de scrisori) amintește de cea a *Categoriilor* lui Aristotel, care pornește cu tratarea antepredicamentelor și

---

²⁰ Hegel folosește în mod distinct termenii „categorie” și „determinație”. Eugène Fleischmann, în *La science universelle ou la logique de Hegel*, Plon, Paris, 1968, p. 28. consideră ca nu este vorba despre categorii, ci despre determinații conceptuale. Gadamer, în *The Idea of Hegel's Logic*, în *Robert Stern (editor), G. W. F. Hegel. Critical Assessments. Vol. III Hegel's Phenomenology of Spirit and Logic*, Routledge, London, 1993, p. 227, apreciază ca determinațiile conceptuale sunt același lucru cu categoriile, și la fel face J. N. Findlay, în *Hegel. A Re-Examination*, George Allen & Unwin Ltd., London, 1958, p. 151. William Maker, în *Understanding Hegel Today*, în *G. W. F. Hegel. Critical Assessments, Vol. III Hegel's Phenomenology of Spirit and Logic*, Routledge, London, 1993, p. 273, consideră că termenul „categorie” este impropriu folosit în cazul logicii lui Hegel. Johann Eduard Erdmann, în *Outlines of Logic and Metaphysics*, Swan Sonnenschein & Co. Limited, London, 1896, p. 5, apreciază că este vorba numai despre o aproximare a ideii aristoteliciene de categorie. André Doz, în *La logique de Hegel et les problèmes traditionnels de l'ontologie*, Vrin, Paris, 1987, p. 27, exprimă rezerve în ceea ce privește utilizarea acestui termen, atrăgând atenția că există diferențe față de Aristotel și Kant; totuși, autorul francez păstrează acest termen ca atare. Nicolai Hartmann, în *Die Philosophie des deutschen Idealismus*, Walter de Gruyter, Berlin, 1974, p. 363 și urm., folosește sintagma de „categorii ale absolutului” pentru determinațiile conceptuale.

²¹ Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, pp. 243–245.

²² *Tratat de ontologie și Devenirea întru ființă*, Editura Humanitas, București, 1998.

²³ *Scrisori despre logica lui Hermes*.

²⁴ Editura Humanitas, București, 1999.

²⁵ Editura Humanitas, București, 1998.

apoi a categoriilor propriu-zise (având, de altfel, și semnificații la nivelul gramaticii limbajului). Noica procedează la fel – dar adaugă dimensiunea deductivă atât de apreciată în filosofia speculativă (mai ales la Hegel). Nici Alexandru Surdu nu este străin de această abordare – dimpotrivă: în *Teoria formelor prejudicative*²⁶, care este, dincolo de orice îndoială, o lucrare de logică atât prin conținut, cât mai ales prin ideea formalizării logicii dialectico-speculative, el prezintă tot o abordare deductiv-categorială a determinațiilor logice. Ulterior, într-una dintre lucrările târzii, Surdu integrează în sistemul său sistematic-categorial o lucrare intitulată *Teoria ființei*²⁷ care este o dezvoltare în manieră categorială a determinațiilor gândirii (de natură logică), dar nu este propriu-zis o logică. În cazul lui Vasile Conta – care elaborează, de fapt, o teorie metafizică în centrul căreia pune conceptul de „ondațiune” – poate părea, la fel, că este vorba despre o tratare disciplinară. Totuși, de vreme ce pune în centru un principiu, apoi adoptă evoluționismul și se plasează pe o poziție organicistă, Conta se dovedește că procedează tot categorial, chiar dacă la un nivel oarecum incipient al ideii de deducție. De altfel, peste circa un secol, Noica ridică – așa cum s-a văzut mai sus – ideea de undă la rangul de categorie filosofică.

Lucrurile stau asemănător și la unii autori care nu au elaborat sisteme filosofice, ci numai contribuții cu caracter sistematic. Astfel, Dan Bădăraș are o contribuție semnificativă la teoria categoriilor prin binecunoscuta sa tentativă de a sistematiza deductiv tabla aristotelică a categoriilor, dar are și un aport în domeniul cercetărilor propriu-zise de logică²⁸. Este important de semnalat că acestea din urmă sunt desfășurate într-o permanentă apropiere cu cele dintâi – ceea ce arată strânsa legătură pe care o face Bădăraș între logică și teoria categoriilor. Camil Petrescu, pe de altă parte, elaborează tot o metafizică, dar organizată în jurul conceptului de substanță – concept categorial –, însă se poate spune, fără teama de a greși, că, de fapt, concepția sa reflectă modulațiile evolutive ale substanței, care începe prin crearea unor forme considerate primordiale și se deplasează, teleologic, spre o dimensiune din ce în ce mai subtilă, mai spiritualizată²⁹. Desigur, la Camil Petrescu se poate vorbi mai mult de o fenomenologie a substanței, dar relevant, în contextul de față, este faptul că elementul de sistematicitate logică a concepției sale se regăsește la nivel categorial.

Două sunt aspectele care se desprind, pentru moment, drept concluzii preliminare: primul este legat de caracterul categorial al contribuțiilor la filosofia sistematică a filosofilor români, iar al doilea de relația între logică și teoria categoriilor. Preocuparea pentru o sistematică a categoriilor pare evidentă chiar și atunci când, din rațiuni exterioare care țin de organizarea cercetărilor, filosofii par să dezvolte una sau alta dintre disciplinele filosofice. Și aici este vorba despre diverse tipuri de categorii sau,

---

²⁶ Editura Academiei Române, București, 2005.

²⁷ Editura Academiei Române, București, 2020.

²⁸ Ștefan-Dominic Georgescu, „Dan A. Bădăraș (Bădăreșu)”, în Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, pp. 263–264.

²⁹ Oana Vasilescu, „Substanțialismul lui Camil Petrescu”, în Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, pp. 273–274.

mai precis, de determinații – dacă se acceptă provocarea hegeliană de a face o distincție între acestea³⁰ – ontologice, gnoseologice, epistemologice etc. Pe de altă parte, interesele pentru aspectele logice par să fi, în cele mai multe cazuri, legate de cele pentru teoria categoriilor – mai exact pentru o posibilă deducție a acestora și pentru o metodă deductivă. De altfel, tot urmându-l pe Hegel, dacă se renunță la ideea schematismului logicii, se poate lesne observa că, de fapt, deducția categoriilor este o parte a logicii care, la nivel abstract, face legătură cu metodologia și, la nivel concret, cu alte domenii ale filosofiei (cuprinse sub disciplinele filosofice). Se poate conchide, fără teama de a greși, că fiecare domeniu de cercetare în filosofie se dezvoltă sub atenta „supraveghere” a logicii și teoriei categoriilor, pentru fiecare dintre aceste domenii fiind vorba despre una sau mai multe scheme logice și categorii dominante. În filosofia sistematică românească avută în vedere până acum, în lucrarea de față, pare să existe o tendință semnificativă de a trata problematica metafizică a substanței cu ajutorul unor scheme logice dialectico-speculative (care, de altfel, sunt singurele adecvate pentru tărâmul metafizicii în sens clasic), chiar dacă acestea sunt sau nu explicit asumate sau elaborate. O astfel de concluzie poate sluji ca un criteriu, dar nu în sens selectiv, ci în sens constructiv – menită să identifice modalități în care contribuțiile românești la filosofia sistematică pot fi continuate și completate cu componentele care, din motive irelevante, lipsesc din respectivele sisteme. De altfel, din nefericire, despre niciunul dintre sistemele filosofice românești nu se poate afirma cu tărie că este încheiat, chiar dacă, în unele cazuri, sunt temeuri serioase pentru a crede că autorii lor așa au considerat (cel mai probabil, acest lucru se validează în cazul lui Lucian Blaga).

O astfel de abordare aduce cu sine un anumit sens al integralității sau completitudinii abordărilor sistematice specifice filosofiei românești. Contribuții precum cele ale lui Aristotel, Thoma d’Acquino sau Hegel sunt caracterizate de integralitate enciclopedică, în sensul de reunire a întregului corp al cunoașterii – dar nu sumativ, ci sintetic. De pildă, la Hegel există acest „cerc al cunoașterii” care se legitimează metodologic – în sensul că filosoful german furnizează o metodă care poate sluji reunirii cunoașterii în ansamblul ei sub o singură idee. În cazul sistemelor filosofice românești – iar aceasta se poate aplica și contribuțiilor cu caracter sistematic – integralitatea nu este sintetică, ci se află în registrul lui *pars pro toto*³¹. Astfel, întregul este obținut pornind de la o parte care se înstăpânește asupra ansamblului cunoașterii. Lucian Blaga, de pildă, poate fi considerat un filosof estetizant – categoriile estetice fiind cele sub care este cuprins întregul cunoașterii (matricea stilistică). Este dincolo de orice îndoială că filosoful din Lančrâm a creat sub auspiciile ispitei de a explica totalitatea lumii – la fel ca orice gânditor de sistem; dar nu este mai puțin adevărat că întregul filosofic reflectat în sistemul lui Blaga este

---

³⁰ Vezi mai sus, nota 8.

³¹ Pentru aceste considerații îi sunt profund îndatorat lui Alexandru Surdu, care a susținut în mai multe ocazii ideea primatului unei discipline sau categorii în sistemele filosofice. Mă despart de perspectiva sa prin aceea că apreciez că filosofie sistematică nu se poate face altfel decât prin absolutizarea unei discipline sau categorii filosofice – un sistem filosofic fără un astfel de *bias* conceptual fiind, potrivit aprecierii mele, imposibil de realizat.

unul redat, în mod fundamental, prin categorii stilistice – adică estetice. Noica, pe de altă parte, pare să pună ca fundament categoriile ontologice ale ființei și devenirii – sistemul său fiind „ontologizant”. Problema centrală a unei cercetări amănunțite a filosofiei sistematice românești este de a identifica disciplinele și/sau categoriile sub puterea cărora se desfășoară și dezvoltă sistemele – fie că sunt mai mult sau mai puțin elaborate. Și acest criteriu are mai puțin nuanță selectivă și mai mult semnificație constructivă – sesizarea veleităților contribuțiilor sistematice românești fiind susținută tocmai prin identificarea principiului (categorial sau disciplinar) care este specific acestuia și continuarea sau completarea respectivului sistem pe baza acestui principiu.

Realizarea deducției categoriale sau disciplinare, precum și integralitatea sistemului au un caracter riguros numai dacă se realizează prin stagii identificabile ale dezvoltării – iar aceasta tot în spirit hegelian. Astfel, o contribuție poate fi schematică sau evolutivă, în sensul că fie schema este dată *a priori*, fie aceasta se construiește. Sistemul filosofic hegelian este evolutiv – ba mai mult, Hegel reușește, în cercetările sale de istoria filosofiei și de filosofia istoriei, să recupereze dimensiunea evolutivă a altor sisteme filosofice – fie că aceasta a fost sau nu asumată de creatorii acestora. Prin contrast, sistemele filosofice specifice perioadei metafizicii (așa cum numește Hegel o parte din perioada modernă timpurie a filosofiei) sunt mai degrabă schematice – adică propun o schemă metafizică pe care o urmează riguros (probabil că cel mai evident apare acest lucru în *Etica* lui Spinoza). Sistemele evolutive sunt net superioare celor schematice – acestea din urmă fiind condamnate ineluctabil la stipularea unor primitive în cunoaștere, dar și a unor principii metafizice. Descartes – pentru a lua cel mai evident exemplu – caută schema cunoașterii, dar și pe cea a lumii, prin recursul la metodă; abordarea sa este disciplinară – iar, sub influența sa, metodologia ca disciplină filosofică a cunoscut, probabil, epoca cea mai remarcabilă. Schematismul gândirii carteziene se vede, de fapt, chiar din pasiunea sa pentru absolutizarea metodei și metodologiei. Cu toate acestea, Descartes însă recunoaște că este în căutarea unei primitive a cunoașterii, dar și a lumii. Reducția metodologică la care recurge filosoful francez are drept rezultat o determinație metafizică și gnoseologică deopotrivă – *dubito ergo cogito, cogito ergo sum* – care are structura logică a unui silogism interpretat în termeni speculativi (de fapt, este o formă a sintezei absolute, care corespunde, așa cum s-a văzut mai sus, în logica speculativă, silogismului din logica clasico-tradițională), dar care este tributară identificării unei primitive despre care autorul spune că se află dincolo de orice îndoială; în spiritul logicii hegeliene – în care filosoful german spune explicit că începutul filosofiei nu trebuie să fie o determinație anume – trebuie spus că lipsa îndoielii nu arată siguranța rezultatului la care s-a ajuns, ci tocmai limita procedurii metodologice în filosofie, care, oricât de absolutizat ar fi, nu poate ajunge decât la rezultate de care prin acel procedeu nu ne mai putem îndoii, dar care sunt la fel de îndoielnice ca orice presuposiție sau primitivă metafizică sau gnoseologică.

Sistemele evolutive sunt, spre deosebire de cele schematice, caracterizate de existența unor etape sau momente – și aceasta este caracteristica pe care o cercetare a

filosofiei sistematice românești ar trebui să o aducă în atenție. Față de schematismul cartezian (și, în bună măsură, față de cel kantian), perspectiva lui Noica, de pildă, este una evolutivă – un sistem „în patru timpi”. Sistemul lui Blaga a fost gândit în cinci trilogii, ulterior reduse la patru, iar structura fiecărei trilogii a fost triadică, iar ulterior alterată chiar de autor, care a simțit nevoia să „distribuie” ceea ce aparținea ultimei trilogii în celelalte părți ale sistemului³². Desigur, Noica propune un sistem dialectico-speculativ, unde tetrada este o mișcare dialectică așezată pe momente, ceea ce Blaga nu face. Dar aceasta nu schimbă cu nimic faptul că cele patru trilogii sunt momente evolutive ale sistemului. Pentru a avea momente nu este neapărat necesar ca un sistem să fie dialectic.

Alexandru Surdu fixează pentada ca sistem al momentelor și, fiind vorba despre structura logică a sistemului, aceasta chiar se poate regăsi în la toate nivelurile acestuia (deși sistemul este neterminat). Remarcabil în cazul filosofiei pentadice este faptul că Surdu (în cazul concepției căruia se poate lesne detecta absolutizarea logicii, conform principiului *pars pro toto*) reușește pe de o parte să păstreze spiritul hegelian al filosofiei, încercând să recupereze, prin aplicarea metodei specifice sistemului său, și alte doctrine filosofice, pe care astfel le transformă în momente ale sistemului, dar o face altfel decât o făcuse filosoful german: dacă la Hegel vedem o recuperare istorică (de altfel, filosofia sa este, în bună măsură, rezultatul unei meditații asupra istoricității³³), Surdu propune o recuperare logico-metodologică, în sensul că alte sisteme nu sunt momente identificabile istoric, ci doar logic, ale sistemului filosofiei pentadice. De altfel, lucrul este ușor de sesizat la o simplă privire cuprinzătoare asupra concepției lui Surdu, mai ales prin preferința pentru logica aristotelică în detrimentul celei simbolico-matematice (potrivit concepției lui Hegel, dimpotrivă, cu câteva excepții datorate accidentalității istoriei care mai are și reculuri, ceea ce este cel mai nou este și cel mai valabil din punct de vedere filosofic).

În cazul lui Conta, formele evolutive sunt momente ale sistemului, mai cu seamă că acesta apreciază că universul nu revine niciodată la stări anterioare (ceea ce, din punct de vedere metafizic, ar însemna că există o modalitate prin care universul „recunoaște” o stare prin care a trecut și nu mai revine la aceasta)³⁴. Cât privește alte construcții sistematice, se impune identificarea unei astfel de structuri care cuprinde momente.

Nu în ultimul rând, existența unei structuri logice a ideii de sistem în filosofia românească ar fi legată de posibilitatea construcției unei table categoriale. Constantin Noica face o sistematizare a tabelor categoriale clasice (Platon, Aristotel, Kant), dar nu are neapărat o tablă categorială proprie, deși, în *Scrisori despre logica lui Hermes*³⁵ propune o deducție a unor concepte chiar de la început. Dan Bădărău

---

³² Alexandru Surdu, „Sistemul filosofic al trilogiilor lui Lucian Blaga”, în Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, p. 243 și urm.

³³ Și pentru această observație îi sunt îndatorat lui Alexandru Surdu.

³⁴ Vezi și Claudiu Baciu, „Sistemul ondulațiunii universale al lui Vasile Conta”, în Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, p. 237 și urm.

³⁵ *Ed. cit.*

caută să identifice un principiu cu ajutorul căreia tabla aristotelică să poată fi dedusă sau ajustată. Camil Petrescu dezvoltă un sistem care pornește de la categoria substanței, iar Alexandru Surdu elaborează tabla super-categoriilor (autologiile). O tablă completă a categoriilor, care să o depășească sau concureze pe cea platoniciană, aristotelică sau kantiană, nu poate fi identificată explicit în cadrul contribuțiilor sistematice românești în domeniul filosofiei. Încercarea cea mai completă pare să se regăsească tot în filosofia pentadică a lui Alexandru Surdu, care încearcă să așeze întregul corp al cunoașterii sub sistemul pentadic, alocând fiecărui domeniu o categorie anume (fapt care se poate observa cel mai bine în cadrul Realității, care are cinci categorii: adevărul, binele, frumosul, dreptatea și libertatea – care au și caracter axiologic, fiind cele pe baza cărora se concepe Existența, dar se și construiește Existența reală³⁶). Dar o deducție a determinațiilor cum se regăsește în logica lui Hegel sau măcar o înșiruire a acestora sau o configurare a lor pe baza tablei judecăților, cum oferă Kant în *Critica rațiunii pure* nu se poate identifica în filosofia românească.

Prin urmare, la nivel de structură logică a ideii de sistem se pot identifica următoarele elemente cu caracter de instrument de completare a contribuțiilor sistematice: ideea deducției categoriilor, metoda, momentele sistemului, integralitatea sau completitudinea. Pe baza acestora, se poate aprecia că o reconstrucție a filosofiei sistematice românești prin identificarea determinației principale a fiecărui sistem și prin completarea acestuia în vederea obținerii dimensiunii integralității trebuie orientată spre identificarea unei table categoriale. Abia prin configurarea acesteia s-ar putea obține un instrument selectiv care să slujească stabilirii unor elemente identitare ale filosofiei sistematice românești – mai cu seamă că o astfel de tablă a conceptelor fundamentale este aceea care poate justifica unitatea filosofiei românești și, în ultimă instanță, chiar legitimitatea folosirii sintagmei „filosofie românească”.

---

³⁶ Vezi și Eugeniu Nistor, „Sistemul filosofiei pentadice al lui Alexandru Surdu”, în Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, pp. 257–258.